

Olimjonova Zarnigor Shokirjon qizi

O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutining

Farg'ona Mintaqaviy filialining Qo'girchoq teatr aktyorligi 2-kurs talabalari

Ilmiy rahbar: Madaminov Otabek

MOHLAROYIM YOXUD KOMILA, MAKNUNA, NODIRABEGIM IJODIGA NAZAR

Annotatsiya: Mazkur maqolada, ma'rifatparvar va davlat arbobi Nodirabegimning hayoti va ijodi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Mohlaroyim, Komila, Maknuna, Nodirabegim, ijod, g'azal.

Nodirabegim taxallusida ijod qilgan, Mohlaroyim nafaqat, davlat arbobi balki, adabiyotda o'zbek ayollarining ijodi o'rin olishiga sababchi bo'lgan ma'rifatparvar shoiradir. Nodirabegim 19-asrda tashkil etgan mushoirasi tufayli Uvaysiy, Dilshod Barno, Anbar Otin kabi o'zbek shoiralari namoyon bo'ldi. Adabiyotga va ilmga beqiyos e'tibor bergan shoiraning umr yo'ldoshi Qo'qon xoni Amir Umarxon ham ijodga muhabbat qo'ygan shaxs bo'lgan. Shuningdek, Nodirabegim va Amir Umarxon davrida mamlakatda shoir va shoiralarga alohida ahamiyat berilgan.

Nodiraxon 1792 yil o'zbeklarning ming sulolasidan bo'lmish Andijon hukmdorining oilasida dunyoga keldi.

Yoshligida tarix va adabiyot sohalarida ajoyib ta'lim olib, nafaqat o'zbek, balki fors-tojik tillarini ham mukammal egallagan. Qo'qon xonligining hukmdori Umar xonning xotini bo'lish bilan birga, shoira hayotining katta qismini Qo'qon saroy amaldorlari doirasida, adabiyot shinavandalari va homiylari orasida o'tkazib, shoir, Amir taxallusi ostida ijod qilgan turmush o'rtog'i bilan she'riy aytishuvlarda ishtirok etgan. Umar xon 1822 yil, Nodira 30 yoshligida vafot etgan. Nodira o'zining 12 yasharli o'g'li, taxtga o'tirgan Madali xonga vasiy bo'ladi.

Nodira zamondoshlarining (Hakimjon, Xatif, Mushrif va boshqalar) tarixiy va adabiy asarlarida shoiraning jamiyat va madaniyat hayotida san'at homiysi sifatida ijodiy ishtirok etganligi haqida ma'lumotlar bor. Nodira fan va adabiyot rivoji uchun ko'maklashadi, madrasalar, karvon saroylar, savdo qatorlari qurilishida ishtirok etgan. U farzandlarining muallimasi, shoira Uvaysiyga nisbatan alohida ishonch va do'stlik xissini tuygan. Nodiraning butun hayoti va ijodi xalq ma'naviyati sari xayrixoh achinish bilan yo'g'rilgan. U jamiyatning ma'naviy hayotidagi adabiyot o'rnini yuqori qo'ygan.

Nodiraning hayoti fojiali yakun topadi. Siyosiy fitnalar natijasida, shoira diniy aqidaparastlar tomonidan faxsh ishlarda ayblanib, o'g'illari Muhammad ali hamda Sulton Mahmudlar bilan 1842 yil Qo'qon xonligini Buxoro amirligiga birlashtirib olgan Buxoro amiri Nasrullo tomonidan vahshiyona o'ldiriladi.

O'z ijodida, zamonasining boshqa shoirlari singari Nodira ham o'zbek adabiyotining asoschisi Alisher Navoiyning insonparvarlik merosiga yuzlanadi.

Nodira ham o'zbek, ham fors-tojik tillarda she'rlar yaratgan. Uning qo'lyozma devonlarida turli lirik janrlar uchraydi — g'azallar, muxammaslar, musaddaslar, musammanlar, tarjibandlar va boshqalar. Uning bir nechta "Ayriliq qo'shiqlari" mavjud. Uning she'riy devoni — sevgi, sadoqat va halollik madhiyasidir. So'fiylik davralarining ma'lum bir ta'siri ostida bo'lgan Nodira o'z zamonasiga nisbatan o'ta taraqqiyparvar bo'lib, o'zini avvalam bor Inson ekanligini his etgan, ayollarning nafaqat go'zalligini, balki ularning aqli, tuyg'lari, qadrini ham ko'rishga chaqiran. Uning she'riy devonlarida, axloq tayanchi o'rnida insonparvarlik g'oyasi ramziy ma'noda tarannum etgan.

Nodira “Sevgisiz inson - insonmas, // Agar sen odam bo‘lsang — sevgini afzal bil” deb yozgan.

Nodiraning asosiy asarlari XIX—XX asrlarda keng omma e‘tiboriga tushib, ko‘plab to‘plamlardan joy olgan.

Nodiraning bir nechta “Ayriliq qo‘shiqlari” ham bor. Ushbu barcha asarlar keng omma e‘tiboriga tushib, o‘tgan asrning ko‘plab to‘plamlaridan joy olgan.

O‘zining ijodida Nodira Navoiy va Bedil kabi buyuk shoirlar an‘analarini davom ettirgan va insonning ma‘naviy go‘zalligini yoritib, unga bo‘lgan muhabbatni tarannum etgan. Nodirani, shuningdek, Navoiyning johillik va xurofotchilik oshkor etilgan hajviy asarlari qiziqtirgan. Shoira yuz berayotgan hodisalarni kuzatgan, illatlarni muhokama qilgan. Biroq, Nodiraning o‘zi yuqori mansabga ega bo‘lib, tabiiyki, mazkur jamiyatda sodir bo‘layotgan barcha ziddiyatlarni chuqur tushunolmagan.

Nodiraning ijodida bir muhim jihat yorqin namoyon bo‘ladi: shoira qat‘iy islom tartiblari tomonidan ezilgan ayollarga nisbatan birday e‘tiboli bo‘lgan, u ayollarning go‘zalligi, mehribonligi kabi maqtovlarni oshirib yozgan, ular kelajakning porloq kunlariga intilishlarini madh etgan.

Nodira ayollar huquqini himoya qilishga intilgan va adolat hamda insoniylikka chaqirgan. U “yori befarq, baxt o‘zgaruvchan, nolalar javobsiz” bo‘lgan davrlarni yomon ko‘rgan. Nodiraning g‘azallarida do‘stlik, sadoqat va vafo timsollari aks etgan. Nodira “sevgini totmagan - inson emas”, deya ta‘kidlaydi. O‘z devonini “Sevgi ko‘zgusi” deb nomlab, “Baxtnoma”sida “sevishganlar yuragi Yaratganning asl mohiyati bilan kelishsalargina oydinlashadi”, deb yozgan.

Nodiraning she‘rlari o‘zbek adabiyoti XIX asrining birinchi yarmiga tegishli qat‘iy qarashlari bilan belgilangan.

Nodira — o‘ziga xos shoira bo‘lib, Munis, Ogahiy, Xaziq, Gulxon, G‘ozi, Uvaysiy va Mahzunalar kabi o‘z zamondoshlari bilan birga, o‘z davri she‘riyatining rivoji va boyishi uchun harakat qilgan. Nodiraning zamondoshlari va izdoshlari uning she‘riyatidan ilhomlanib, ajoyib badiiy adabiyot namunalarini yaratishgan. XIX-XX asrlar bo‘sag‘asida yashagan shoira Dilshod shunday yozadi: “Qo‘shiqlarim Nodiraning she‘rlari bilan hamohang, ha, va biz u bilan ittifoqlikda kuylaymiz”.¹

Quyida esa Nodira begim g‘azalarini ko‘rishimiz mumkin:

G‘azallar

Vasl o‘yin obod qildim, buzdi hijron oqibat

Seli g‘amdin bu imorat bo‘ldi vayron oqibat

Qildi choki pirahan dog‘i dilimni oshkor,

Qolmadi ko‘nglimda zaxmi ishq pinhon oqibat.

Ahdu paymonlar qilib erdi, vafo qilg‘um deboi,

Ayladi tarki vafo ul ahdi yalg‘on oqibat.

Orzu qildim tutarmen deb visoli domanin,

Pora bo‘ldi hajr ilgida giribon oqibat.

Zohido, ishq muhabbat ahlini ma‘zur tut,

Yor ko‘yida na bo‘ldi shayx San‘on oqibat.

¹ Arboblar.uz

Baski qon bo‘ldi yurogim gavhari ashk o‘rnig‘a,
Qatra-qatra ko‘zlarimdin tomda marjon oqibat.
Ohkim bo‘ldi yana subhi nashotim shomi g‘am,
Chehra pinhon etti ul xurshidi tobon oqibat.
Garchi bor erdi musaxxar devlar farmonida,
Poymoli xayli mo‘r o‘ldi Sulaymon oqibat.
Nodira, bulbul kabi to nola insho ayladim,
Navbahor o‘tti, xazon o‘ldi guliston oqibat.

* * *

Farhod agar urisa menga lofi muhabbat,
Bir oh ila aylarman uni dog‘i xijolat.
Harchandki bemori g‘ami ishq edi Majnun,
Dardimni ko‘rib tishladi angishti nadomat.
Farhodda bo‘lsaydi mening g‘ayrati ishqim,
Bir oh ila aylar edi ul tog‘ni g‘orat.
Majnunda agar bo‘lsa edi sabru tahammul,
Qilmasmu edi men kabi shahr ichra iqomat.
Gar bo‘lsa Zulayxoda mening zarracha ishqim,
Qolmas edi Yusufni firoqida salomat.
Ishq ofatiga tog‘ tahammul qila olmas,
Man manki qilurman bu g‘amu dardig‘a toqat.
Dardu alamu g‘ussaki hajrida chekarman
Bu mehnatu g‘am kimdadur, ey ahli muhabbat.
Yuzdin biri Majnunda agar bo‘lsa g‘amimni,
Bir oh ila olamg‘a solur sho‘ri qiyomat.
Har holda, ey Nodira, shukr ayla xudog‘a,
Kim berdi senga ishq muhabbat ila davlat.

* * *

Bahor keldi ko‘zim gulga boqmadi aslo,
Nadinki, gulshan aro gulruxim emas paydo.
Yuzimga bo‘ldi yuzing muqtarin, bihamdilloh,
Ochildi mehru vafo bog‘ida guli ra‘no.

Sarig‘ yuzimda qizil ashkimi tarovati bor,
Nuchukki, sog‘ari zarrin aro mayi humro.
Labidin ayru menga boda tutma, ey soqiy,
Xumor kulfatig‘a moni’ o‘lmadi sahbo.
Bu joni xastaki, vaslingni orzu aylar,
Xayol turrasidin boshida uzun savdo.
Firoq lashkari tug‘yonidin maozalloh,
Ki qildi sabru tahammul diyorini yag‘mo.
Yuzing nazorasi ushshoqlarni firdavsi,
Harimi dargohing ahboba jannat-ul-ma’no.
Sening salosili zulfingga muftalodurman,
Ki bo‘ldi ahli xirad qushlarig‘a domi balo.
Falakdin o‘tdi fig‘onim, quyoshga yetdi unim,
Hanuz, Nodira, kam bo‘lmadi bu ohu navo.

* * *

Ey sarvi sihi bo‘ylug‘im, ey qomati zebo,
Kelkim, ko‘zim oynasi mushtoqi tamosho.
Ul kunki, visoling chamanin sayr etar erdim,
Manzuri nazar erdi menga ul qadi bolo.
Aydimki, qachon bo‘lg‘usi kuyingda makonim,
Oshiqqa, dedi, hojat emas manzilu ma’vo.
Kuydurdi chaman gullarini rashk o‘ti birla
Ul g‘unchai xandon ila ul nargisi shahlo.
Ul zulfi dil oviz muanbar girihidin
Har kimni tushib boshig‘a bir o‘zgacha savdo.
Har sabzai sunbulki, bu gulshanda chekar bosh
Muyi sari Majnunduru, yo turrai Laylo.
Vayronada oqilg‘a iqomat na munosib
Sarmanzili osoyish emas arsai dunyo.
Hijron g‘amidin tashna labu, hasta jigarmen,
Soqiy, karam aylab menga tut sog‘ari sahbo.
Ko‘zgu kabi hayronlaringga arzu xayol et,

Diydoring uchun Nodiradur volai shaydo.

* * *

Ey mehri jamoling olam oro,
Zarroti yuzingga mastu shaydo.
Ey husni riyozida qading sarv,
Ul sarv uza sunbuling sumanso.
Kelkim nazaring‘a, ey pariro‘,
Devonag‘a bir dam et tamosho.
Sen uyquda masti nozdursen,
Men dard bila g‘aribu tanho.
Tun kecha fig‘onu nolishimdin
Ko‘ying iti ichra tushdi g‘avg‘o.
Sen qaysi diyor azmin etding,
Kelmas xabaring bu yerga aslo.
Ohim o‘qig‘a qadim kamondur
Bu o‘qni, nishonidur surayyo.
Majnun nega Layli tarkin etsun,
Yusufni unutmadi Zulayxo.
Qaydin seni Nodira unutsin,
Bu so‘z ne munosib, ey diloro.

* * *

Ey yuzing qiblai arbobi safo,
Sari ko‘yingda ko‘ngul qiblanumo.
Ka‘bai ko‘ying erur tak‘yagahim,
Ko‘z yoshim zam-zam o‘shal ka‘ba aro.
Bo‘lmasa mehr ko‘ngulda ne osig‘,
Manziling Yasrib o‘la, yo Batho.
Surma oso qadaming tufrog‘i
Xira bo‘lg‘ay ko‘zima berdi ziyo.
To‘tiyodur menga naqshi qadaming
Ki ko‘zim oyinasi topti jilo.
Bo‘lsa to umr hayoti boqiy,

Meni ilkimduru domoni vafo.
Do‘stlar ayshu farog‘at ila xush,
Bo‘ldi dushman hadafi tiyri balo.
Har kim o‘z rutbasidin lof urar,

Bu marotibda maqoming a‘lo.
Domani yor ilikdin ketdi.
Nodira, pirahanim bo‘ldi qabo.

* * *

Marhabo, ey payki sulton marhabo,
Hudhudi mulki Sulaymon, marxabo.
Tal‘ating farrux, muborak maqdaming
Qildi kulbamni guliston, marhabo.
Xo‘b kelding, yaxshi keltirding xabar,
Aylading dardingga darmon, marhabo.
Bo‘ldi mavzun qomatingdin munfail
Sarv nozi bog‘i rizvon, marhabo.
Qilg‘asen ul moh mehrin oshkor,
Subh yanglig‘ pok domon, marhabo.
Mujda keltirding visoli yordin,
Topti taskin dardi hijron, marhabo.
Kel beri, to xoki poyingni qilay,
To‘tiyoi chashmi giryon, marhabo.
Ravshan aylarman chirog‘i ohin,
Ko‘zlarimdur gavhar afshon, marhabo.
Bu kecha hijron shabistonidatur
Anjumi ashkim charog‘on, marhabo.
Qo‘y kafi pokingni diydami ustina
Bir dam, ey sarvi xiromon, marhabo.
Nodira, har so‘zki insho ayladim,
Aydi anga ahli davron, marhabo.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wikipedia
2. Arboblar.uz
3. Imlar.uz